

УДК 821.113.1

СПЕЦИФИКА ПЕРЕДАЧИ АМАНИМИИ Ё “ПРАЗАІЧНАЙ ЭДЭ” ПРЫ ПЕРАКЛАДЗЕ НА РУСКУЮ, АНГЛІЙСКУЮ І БЕЛАРУСКУЮ МОВЫ

канд. філал. навук **Я.А. ПАПАКУЛЬ**
(Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт імя Еўфрасіні Полацкай)

У артыкуле аналізуецца асаблівасці перадачы пабудаванай на шматзначнасці гульні словаў пры перакладзе старажытнаісландскага зборніка першай паловы XIII стагоддзя “Празаічная Эда” на рускую, англійскую і беларускую мовы. Вялікая ўвага надаецца перакладчыцкім прыёмам і аналізу іх адпаведнасці аўтарскай задуме, логіцы апавядання і захаванню літаратурнасці тэксту. Дэталёва разглядаецца пытанне адпаведнасці перакладаў на вышэйзгаданыя мовы, адпаведна артыкул суправаджаецца цытатамі на старажытнаісландскай, англійскай, рускай і беларускай мовах. Падчас параўнання паслядоўна аналізуецца хібы існуючых перакладаў “Празаічнай Эды” на рускую і англійскую мовы, дэманструецца вырашэнне аналагічных праблемных момантаў у беларускамоўным перакладзе твора. У сувязі з гэтым выказваецца меркаванне, што менавіта прыём літаратурнай адаптацыі тэксту з’яўляецца найбольш аптымальным для захавання аўтарскай задумы, змставага напўнення і мастацкай вартасці.

Ключавыя словы: Празаічная Эда, Сноры Стурлусан, аманімія, гульня словаў, адпаведнасць.

Уводзіны. Невядома, ці насамрэч у 20-х гг. XIII ст. знакамітая “Эда” была створаная Сноры Стурлусанам, але не выклікае сумневаў: гэты слынны ісландскі скальд, навукоўца, гісторык і законамоўца быў, прынамсі, адным з аўтараў выбітнага зборніка. На сённяшні дзень твор захваўся ў сямі рукапісах XIV – XVII ст. Варта адзначыць, што тэксты манускрыптаў не цалкам супадаюць па змесце, праз што колькасць частак зборніка таксама можа адрознівацца: акрамя кананічных “Пралогу”, “Мрояў Гюльві”, “Мовы паэзіі” і “Пераліку памераў” у “Эду” часам уключаюць два дадаткі (“Тулы імёнаў” і “Пералік скальдаў”), а таксама ўводны абзац да ўсёй кнігі, які захваўся толькі ў “Упсальскім кодэксе” (“*Codex Upsaliensis*”) першай чвэрці XIV ст.

У цэлым, “Эду” Сноры Стурлусана прынята лічыць падручнікам для маладых скальдаў. І сапраўды, у кнізе тлумачацца шматлікія кенінгі і хэйці, прыводзяцца цытаты (каля 350) славурых скальдаў, апісваюцца ўсе, вядомыя на той час, паэтычныя памеры і іхнія варыяцыі. Але для сучаснага чытача “Эда” сваёй значнасцю перавышае паэтычны падручнік. Гэта найкаштоўнейшая крыніца па скандынаўскай міфалогіі, і вялікая колькасць міфаў дайшла да нас дзякуючы менавіта гэтаму зборніку. У той жа час, тэкст “Эды” дае вельмі важныя звесткі па гісторыі, геаграфіі, сацыялогіі, анатоміі і нават іхтыялогіі. Дзякуючы сваёй разнастайнасці, гэткай “энцыклапедычнасці”, зборнік ужо 800 гадоў прыцягвае ўвагу чытачоў па ўсім свеце і дае неацэнную магчымасць акунцаў ў светапогляд людзей таго часу [1, с. 7–8].

Асноўная частка. Пераклад старажытнаісландскай літаратуры абцяжарваецца некаторымі чыннікамі. Асноўным з іх з’яўляецца надзвычай багатая аманімія старажытнаісландскай мовы. Адно і тое ж слова можа мець да дзясятка значэнняў, часам цалкам супрацьлеглых. Шматзначнасць ляжыць у аснове многіх кенінгаў, якія з’яўляліся ключавым стылістычным прыёмам скальдычнай паэзіі [2]. У той жа час, на аманіміі грунтуецца і некаторыя часткі “Празаічнай Эды” Сноры Стурлусана. Пры перакладзе такіх прыкладаў спецыялісты карыстаюцца рознымі прыёмамі, сярод якіх можна вылучыць наступныя:

- даслоўны пераклад;
- захаванне ў тэксце арыгінальнага старажытнаісландскага слова з яго наступным слоўнікавым тлумачэннем;
- адаптацыя згодна з асаблівасцямі мовы, на якую перакладаецца тэкст.

У якасці прыкладу разгледзім частку 35 з “Мрояў Гюльві” – “Пра асіньяў”. У арыгінальным тэксце асіны Лоўн, Вёр, Сюн і Хлін апісваюцца праз сугучныя з іхнімі імёнамі словы:

Lofn – *lof* (дазвол), *lofa* (услаўляць).

Vör – *vör* (вусны).

Syn – *syn* (адмова).

Hlín – *hleina* (ратаваць).

У рускамоўным перакладзе В.А. Смірніцкай выкарыстаны прыём даслоўнага перакладу:

“**Лови** так добра і благосклонна к мольбам, што добываецца у Всеотца и Фригг позволения соединиться мужчине и женщине, хоть бы это и было им раньше заказано. Это по ее имени называется «**позволение**», а также то, что «**славят**» люди.

Вёр умна и любопытна, ничего от нее не скроешь. Отсюда поговорка, что, мол, женщина «**сведала**» о том, что ей стало известно.

Сюн сторожит двери в палате и закрывает их перед теми, кому входит не дозволено. И к ней прибегают на тинге для защиты от тех речей, которые хотят опровергнуть. Потому и вошло в поговорку говорить, если кто отпирается: «У него на все **отказ**».

Хлин приставлена охранять тех, кого Фригг хочет уберечь от опасности. Отсюда поговорка о тех, кто бережется, что он «**спасается**» [3, с. 28].

Як бачна, даслоўны пераклад блытае чытача і парушае аўтарскую задуму, бо гульня слоў знікае цалкам. Толькі ў адным выпадку захоўваецца сугучча (**Лови** – **славят**).

У англамоўным перакладзе Дж. Янга адсутнічае аднастайнасць у выкарыстанні прыёмаў:

“**Lofn** is so gentle and good to invoke that she has permission from All-father and Frigg to bring together men and women for whom marriage was forbidden or banned. From her name comes the word “**permission**”, also what is much praised by men.

Vör is so wise and searching that nothing can be concealed from her. It is a proverb that a woman becomes “**aware**” of what she gets to know.

Syn (Denial) guards the door of the hall and shuts it against those who are not to enter. She is also appointed defending counsel at trials in cases she wishes to refute, hence the saying that “**Syn** is brought forward” when anyone denies an accusation.

Hlín is appointed to protect those men Frigg wants to save from dangers, hence the proverb that “he who is protected “**leans**”” [4, p. 22].

У дадзеным выпадку перакладчык ужывае і даслоўны пераклад (*Lofn – permission, Syn – Denial*), і захаванне арыгінальнага старажытнаісландскага слова з ягоным наступным тлумачэннем (*Syn is brought forward*). У той жа час, двойчы выкарыстоўваецца прыём адаптацыі, у выніку чаго ў двух выпадках дзякуючы сугуччу гульня словаў захоўваецца (*Vör – aware, Hlín – leans*).

У другім англамоўным перакладзе (Э. Фоўкса) выкарыстоўваецца прыём захавання арыгінальнага слова з паралельным перакладам:

“**Lofn** is so kind and good to pray to that she gets leave from All-father or Frigg for people’s union, between women and men, even if before it was forbidden or refused. Hence it is from her name that it is called **lof [permission]**, as well as when something is praised (**lofat**) greatly by people.

Vor she is wise and enquiring, so that nothing can be concealed from her. There is a saying that a woman becomes **aware (vor)** of something when she finds it out.

Syn guards the doors of the hall and shuts them against those who are not to enter, and she is appointed as a defence at assemblies against matters that she wishes to refute. Thus there is a saying that a **denial (syn)** is made when one says no.

Hlín is given the function of protecting people whom Frigg wishes to save from some danger. From this comes the saying that someone who escapes finds **refuge (hleinir)** [5, p. 29]”.

Можна ўбачыць і сугучную пару (*Vor – aware*), аднак і такі падыход не перадае аўтарскую задуму.

Беларускамоўны пераклад цалкам грунтуецца на прыёме адаптацыі, і ў кожным выпадку гульнію словаў, пабудаваную на сугуччы, удалося захаваць:

“**Лоўн** такая шчырая і спагадлівая да маленняў, што дабіваецца ад Бацькі ўсяго і Фрыг дазволу на шлюб нават тых жанчынаў і мужчынаў, якім гэта было забаронена ці па нейкай прычыне было цалкам немагчыма. Ейным імем называюць дазвол, за які людзі ўслаўляюць Лоўн.

Вёр мудрая і цікаўная, і нічога нельга ад яе схаваць. Таму кажуць, што жанчына **вавёркай** будзе круціцца, калі захоча штосьці даведацца.

Сюн пільнуе дзверы ў залу і зачыняе іх перад тымі, каму нельга ўваходзіць. Яшчэ да яе звяртаюцца на цінгу па абарону ад тых словаў, якія хочучь абвергнуць. Таму, калі нехта ўсё адмаўляе, кажуць, што ён **пасінее**, але не прызнаецца.

Хлін ахоўвае тых людзей, якіх Фрыг хоча ўберагчы ад небяспекі. Таму кажуць пра таго, хто пазбег чагосьці ліхога, што няшчасце не змагло яго **паглынуць**” [1, p. 57].

Яшчэ адным адметным прыкладам з’яўляецца частка 39 з “Мовы паэзіі” – “Кенінгі мужчыны і жанчыны” – у якой тлумачыцца, чаму ў кенінгах мужчыну можна называць любым дрэвам мужчынскага роду. Гульня слоў у дадзеным выпадку грунтуецца на аманіміі наступных старажытнаісландскіх слоў: *viðr – дрэва, выпрабоўца; reynir – рабіна, здзяйсняць* [6, p. 87].

У перакладзе В.А. Смірніцкай ізноў ужываецца прыём даслоўнага перакладу:

“А так муж зовеця «испытателем оружия и вершителем битв», а слова «**испытатель**» и «**вершитель**» созвучны названиям **деревьев**, скальды, сообразуясь с этим, зовут человека «ясенем», либо «кленом», либо «лесом», либо другими словами мужского рода, обозначающими деревья, соединяя их со словами «битва», «корабль», «богатство»” [3, с. 63].

Як і ў папярэднім выпадку, такі пераклад ніяк не адлюстроўвае аўтарскую задуму і не дае чытачу неабходнага тлумачэння паходжання кенінгаў, а менавіта гэта і павінна з’яўляцца асноўнай мэтай “Мовы паэзіі”. І зразумець гэты абзац можна толькі дзякуючы каментару перакладчыцы: “Слово мужского рода *reynir* значит «испытатель» и «рябина», а слово мужского рода *viðr* значит «дерево» и «совершает». Поэтому в скальдической поэзии все названия деревьев мужского рода – синонимы слов «испытатель» и «вершитель»” [3, с. 63].

У перакладзе Дж. Янга захоўваюцца арыгінальныя старажытнаісландскія словы з паралельным перакладам на англійскую мову:

And because a man is a trier (*reynir*) of the weapons and doer (*viðr*) of the killings, which is the same thing as achiever – **viðr** is also a word for **tree**, there is a **tree called reynir [rowan]** – on the basis of these terms-poets have called men ash or maple, /und [grove, tree] or other masculine tree-names, and made reference to killings or ships or wealth [5, p. 93].

Такі пераклад лепей за рускамоўны перадае сэнс арыгіналу, але, у той жа час, губляецца літаратурнасць твора, і ён становіцца больш падобным да слоўнікавага артыкула.

У беларускамоўным перакладзе стала выкарыстоўваецца прыём адаптацыі. Праз немагчымасць адэкватнай перадачы аманіміі сугучнымі словамі, давялося змяніць кантэкст, каб лагічна вывесці сувязь паміж паняткамі “мужчына” і “дрэва”:

“Праз тое, што перад сечаю ваяры стаяць, нібы **лес**, мужчыну часта называюць **дрэвам сечы**. Таму скальды называюць мужоў *гаем* альбо *ясенем*, *клёнам* ці назвай іншага дрэва мужчынскага роду, дадаючы пры гэтым словы *сеча*, *карабель* ці *багацце*” [1, с. 141].

Такі пераклад захоўвае неабходную літаратурнасць твору, не ператвараючы яго ў слоўнік, а таксама відавочна дае глумачэнне кенінга без неабходнасці дадатковых каментароў.

Бадай што самым паказальным і адначасова самым складаным прыкладам для перакладчыкаў з’яўляецца частка 89 з “Мовы паэзіі” – “Пра прыхаваны змест і двухсэнсоўнасць”. Яна пабудаваная на аманіміі наступных словаў:

læti – *наводзіны*, *голас*, *гнеў*;

ædi – *гнеў*, *паныласць*, *нядоля*;

far – *нядоля*, *збруя*, *карабель*;

lid – *сустаў*, *карабель*, *войска*, *дапамога*, *ніва* [6, р. 245].

Пры гэтым значэнні словаў перагукаюцца, а таму значэнне аднаго на працягу часткі лагічна выцякае з папярэдняга.

У рускамоўным перакладзе мы чарговы раз бачым даслоўную перадачу:

“Голос зовется так же, как и нрав, а нрав – это также и дурное расположение духа. Созвучными словами обозначаются также гнев человека и корабельные снасти либо лошадиная сбруя. Созвучны и слова, означающие гнев и корабль. К подобным выражениям часто прибегают, чтобы затемнить стих, и это называется двусмыслицей. Одинаково называется также сустав, скрепляющий кости, корабль и войско. То же слово означает и помощь, которую один человек оказывает другому. Так же зовется и пиво. Сходными словами называют ворота в заборе, быка и склон. Подобные слова можно так ставить в поэзии, чтобы возникла двусмыслица и нельзя было понять, не подразумевается ли чтонибудь другое, нежели то, на что указывает предыдущий стих. То же можно сказать и о многих других названиях, одинаковых для разных вещей” [3, с. 92].

Пры такім перакладзе логіка апавядання адсутнічае, хаця сродкі рускай мовы дазваляюць падабраць узаемазвязаныя аманімічныя шэрагі.

Англамоўны пераклад таксама не дапасоўваўся да аўтарскай задумы, таму ўва ўсёй частцы захоўваліся арыгінальныя словы з дадатковым перакладам:

“**Læti** means two things. Noise is called **læti**, disposition (**ædi**) is called **læti**, and **ædi** also means **fury**. **Reidi** also has two meanings. It is called **reidi** [**wrath**] when a man is in a bad temper, the gear (**fargervi**) of a ship or horse is called **reidi**. **Far** also has two meanings. **Far** is anger, **far** is a ship. People frequently use such vocabulary so as to compose with concealed meaning, and this is usually called word-play... People call it **lid** [**joint**] on a person where the bones meet, **lid** [**fleet**] is a word for ships, **lid** [**troop**] is a word for people. It is also called **lid** [**help**] when someone gives another assistance... **Lid** is a word for **ale**. There is what is called a **hlid** [**gateway**] in an enclosure, and **hlid** is what people call an ox, and **hlid** is a slope. These distinctions can be made use of in poetry so as to create word-play which is difficult to understand, if it is a different distinction of meaning that has to be taken than the previous line seemed before to indicate. Similarly there are also many other such words where the same term applies to several things” [5, р. 260].

Пераклад на беларускую мову і ў гэтым выпадку грунтуецца на прыёме адаптацыі. Уся частка пабудаваная на аманіміі беларускай мовы, каб захаваць логіку і арыгінальную аўтарскую задуму:

“Бараном называюць самца авечкі. А яшчэ так называюць вялікі човен і дурня. Баранчыкі – не толькі ягняты, але і хвалі на вадзе. Вада – таксама дваякая. Гэта рэкі, азёры і моры. А яшчэ вадую могуць назваць бязглуздыцу. Падобныя словы людзі часта ўжываюць, каб зрабіць значэнне прыхаваным, і гэта называецца двухсэнсоўнасцю. Словам ключ называюць прыладу, пры дапамозе якой адмыкаюць замок. А яшчэ ключом завецца крыніца. Таксама крыніцай называюць аснову. А аснова – гэта яшчэ і падмурак, і падоўжныя ніткі ў тканіне. Бык – не толькі свойская жывёла, але і апора моста. Такія словы варта ўжываць у паэзіі, каб зрабіць змест цьмяным і каб не адразу было зразумела, ці не маеца на ўвазе нешта іншае, чым тое, на што ўказвала папярэдняга страфа. Гэтак і з многімі іншымі словамі, калі розныя рэчы маюць аднолькавую назву” [1, с. 236].

Заклучэнне. Такім чынам, пры перакладзе прыкладаў аманіміі “Празаічнай Эды” ўжываюцца розныя прыёмы: даслоўны пераклад, захаванне арыгінальных слоў з паралельным перакладам, а таксама прыём адаптацыі. Для рускамоўнага перакладу характэрны даслоўны пераклад, што вымагае дадатковых каментароў і глумачэнняў, бо часам логіка апавядання губляецца цалкам. У англамоўным перакладзе сустракаюцца розныя прыёмы,

¹ Viðr heitir tré. Reynir heitir ok tré. Af þessum heitum hafa skáldin kallað manninn ask eða hlyn, lund eða öðrum viðarheitum karlkenn-dum ok kennt til víga eða skipa eða fjár (Edda Snorra Sturlusonar, Nafnaþulur og Skáldatal / Guðni Jonsson bjó til prentunar. – Reykjavík : Íslendingasagnaútgáfan, 1976. – 355 s.).

² Læti er tvennt. Læti heitir rödd, læti heitir æði, ok æði er ok ólund. Reiði er ok tvíkennt. Reiði heitir þat, er maðr er í illum hug, reiði heitir ok fargervi skips eða hross. Far er ok tvíkennt. Fár er reiði, far er skip. Þvílík orðtök hafa menn mjök til þess at yrkja fölgit, ok er þat kallað mjök ofljóst. Lið kalla menn þat á manni, er leggir mætast, lið heitir skip, lið heitir mannfólk, lið er ok þat kallað, er maðr veitir öðrum liðsinni, lið heitir öl. Hlið heitir á garði, ok hlið kalla menn uxa, en hlið er brekka. Þessar greinir má setja svá í skáldskap, at gera ofljóst, at vant er at skilja, ef aðra skal hafa greinina en áðr þykki til horfa in fyrri vísuorð. Slíkt sama eru ok önnur mörg nöfn, þau er saman eigu heitit margir hlutir (Edda Snorra Sturlusonar, Nafnaþulur og Skáldatal / Guðni Jonsson bjó til prentunar. – Reykjavík : Íslendingasagnaútgáfan, 1976. – 355 s.).

але пераважае захаванне старажытнаісландскіх слоў у тэксе з іх паралельным перакладам. Такі варыянт лепей за рускамоўны перадае сэнс арыгіналу, але, у той жа час, пазбаўляе тэкст літаратурнасці. У беларускамоўным перакладзе паслядоўна выкарыстоўваецца прыём адаптацыі, які дапамагае найбольш арганічна і лагічна перадаць сэнс арыгіналу, захаваўшы неабходную літаратурнасць і пазбавіўшыся дадатковых тлумачальных спасылак. Менавіта прыём адаптацыі, на нашу думку, можна лічыць аптымальным пры перакладзе старажытнаісландскай аманіміі.

ЛІТАРАТУРА

1. Эда Сноры Стурлусана / уклад, пер. са старажытнаісл., камент. Яўгена Папакуля. – Мінск : Галіяфы, 2021. – 298 с.
2. Петров, С.В. Поэзия скальдов / С.В. Петров, М.И. Стеблин-Каменский. – Л. : Наука, 1979. – 111 с.
3. Снорри Стурлусон. Младшая Эдда / изд. подг. О.А. Смирницкая, М.И. Стеблин-Каменский. – Л. : Наука, 1970. – 138 с.
4. The Prose Edda / translated by Jean I. Young. – Cambridge, England : Bowes & Bowes, 1954. – 131.
5. Edda / translated by A. Faulkes. – Exeter : Short Run Press Ltd., 2011. – 285.
6. Edda Snorra Sturlusonar, Nafnabulur og Skáldatal / Guðni Jonsson bjó til prentunar. – Reykjavík : Islingingasagnaútgáfan, 1976. – 355 s.

Паступіў 07.04.2022

СПЕЦИФИКА ПЕРЕДАЧИ АМОНИМИИ В «ПРОЗАИЧЕСКОЙ ЭДДЕ» ПРИ ПЕРЕВОДЕ НА РУССКИЙ, БЕЛОРУССКИЙ И АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫКИ

Е.А. ПАПАКУЛЬ

В статье анализируются особенности передачи построенной на многозначности игры слов при переводе древнеисландского сборника первой половины XIII века «Прозаическая Эдда» на русский, английский и белорусский языки. Значительное внимание уделяется переводческим приемам и анализу их соответствия авторскому замыслу, логике повествования и сохранению литературности текста. Детально рассматривается вопрос соответствия переводов на упомянутые языки, в следствие чего статья сопровождается цитатами на древнеисландском, английском, русском и белорусском языках. Во время сравнения последовательно анализируются недостатки существующих переводов «Прозаической Эдды» на русский и английский языки, демонстрируются решения аналогичных проблемных моментов в белорусскоязычном переводе произведения. В связи с этим высказывается мнение, что именно прием литературной адаптации текста является наиболее оптимальным для сохранения авторского замысла, содержательного наполнения и художественной ценности.

Ключевые слова: Прозаическая Эдда, Снорри Стурлусон, амонимия, игра слов, соответствие.

THE PECULIARITIES OF THE CONVEYANCE OF AMBIGUITY OF “THE POETIC EDDA” IN THE RUSSIAN, ENGLISH AND BELARUSIAN TRANSLATION

Y. PAPAUL

The article analyzes the peculiarities of the conveyance of the word game based on ambiguity in the translation of the ancient Icelandic collection of the first half of the XIII century “The Prose Edda” into Russian, English and Belarusian. Much attention is paid to translation techniques and the analysis of their conformity to the author’s intention, the logic of the story and the preservation of the literary text. The issue of the correspondence of existing translations into the above-mentioned languages is considered in detail, respectively the article is accompanied by the quotations in Old Icelandic, English, Russian and Belarusian. During the comparison the drawbacks of the existing translations of “The Prose Edda” into Russian and English are consistently analyzed, and the solution of similar problematic issues in the Belarusian translation of the work is demonstrated. In this regard, it is believed that the method of literary adaptation of the text is the most optimal for the preservation of the author’s intention, content and artistic value.

Keywords: Prose Edda, Snorri Sturluson, amonymy, pun, correspondence.